

PORS (*MYRICA GALE*) OG FINNMARKSPOST (*LEDUM PALUSTRE*) SOM LÆGEPLANTER

Det vil være naturligt at omtale disse to planter i sammenhæng. Uagtet de botanisk-systematiske står langt fra hinanden (rakleblomstrende Myricaceae og Ericaceae med hvide, helkronede blomster), er der – ved en flygtig betragtning – visse morfologiske ligheder: begge vokser i moser og bliver cirka meterhøje med spredte smalle blade og en karakteristisk aromatisk duft. *Myrica* har talrige harpikskirtler på bladene, hos begge er også blomsterne stærktlugtende. Begge blev forhen meget benyttet til ølkrydring (som erstatning for humle) og mod skadedyr; der er også mange lighedspunkter mellem deres terapeutiske anvendelse. Så langt vi litterært kan følge dem tilbage (ca. 1300) havde de samme navn: pors, post (fællesgermansk, af ukendt oprindelse); i det her fremlagte materiale har derfor ikke altid kunnet afgøres, om forfatteren mente *Myrica* eller *Ledum* (gælder bl.a. i Finland).

Myrica gale

Myricaceerne tæller 54 arter fordelt på alle kontinenter undtagen Australien. *Myrica gale* forekommer i Vesteuropa, det nordlige Asien og Amerika – i Norge på Østlandet mod nord til Ytre Rendal, i øvrigt langs kysten til Bjarkøy.

Hildegard fra Bingen (d. 1179) oplyser, at mirtus, mirtillus anvendes til ølbrygning (hvilket identificerer planten som *Myrica gale*) og anbefaler den mod skrofulose.¹ Harpestræng-afskrifterne ca. 1300ff. har om *mirtus, pors*: den knuste plante læger bylder, tørret og blandet med olie læger den sår (Harpestrængs kilde, salernitaneren Constantinus Africanus, har vulvam, læst som vulbera), saften inddryppet tørrer ørets vædsker; til badning for blodsot (dysenteri) og diarré; grønne droge knust med eddike og lagt på hovedet stiller næseblødning; pors styrker maven og blæren, virker urindrivende, stiller smerter i blæren; knust og som omslag blødgør den smertende lemmer; porsolie gnedet på issen fremmer hårvæksten og hovedet renses for pustler; kraftig transpiration under langvarigt sygeleje standses med indgnedet porsolie.² Her ud over har en islandsk lægebog fra sidste halvdel af 1200-tallet (*Codex AM 655 4°*): grøn pors knust og blandet med eddike er god til at bade hovedet med;³ *Codex AM 434a 12°* (ca. 1475): knust pors dræber ørets orme; *Royal Acad.* 23 D 43 (ca. 1475): porsolie indgår i salve på mandens kønsorganer, hævdede kvindebryster og cancer.⁴ Det skal tilføjes, at *Myrica gale* ikke forekommer på Island.

Adskillige af disse applikationer fortsatte i skole- og siden folkemedicinen. Pors nævnes ikke af ”den tyske botaniks fædre” Bock,

Pors (Myrica gale), ur C. A. M. Lindman, Nordens flora, 1917.

Brunfels og Fuchs, men Christiern Pedersens lægebog 1533 anbefaler et vin- eller øldekokt for mavelidelser med blodspytning, knuste blade og knopper som plaster for hævelser i blæren, asken af brændte blade plus urin som styptikum på sår, vindekokt af bladene til sårømslag; knuste blade læger giftslangers bid; lamme lemmer og led gnides med porsolie, knopperne indgår i middel for sidesting.⁷ Under benævnelsen Chamelægnos seu Myrtus Brabantica oplyser Simon Paulli 1648 kun, at den anvendes til øl og mod rotter,⁶ men ca. 1640 gav han dr. Treubler i Bergen det råd at

koge bladene i græssmør til salve på scabies;⁷ en lægebog fra Ulvik dateret 1574 og 1626 anfører knopperne kogt i vin som kompres på *ræff* eller *skurff*.⁸

At dømme efter det foreliggende materiale blev pors oftest appliceret for hudlidelser: infus af blomsterknopperne til badning af helvedsild, herpes zoster (Østfold),⁹ brændevinstinktur for udslæt (Sverige),¹⁰ eksem bades med lud på asken (Holland);¹¹ fra Tyskland meddeles 1921, at *dekokt af bladene mod hudsygdomme er nu helt opgivet, bliver vel undertiden anvendt til kvæg*.¹² Russiske bønder brugte et infus for alt udslæt;¹³ i Nordamerika anvendt for skurv, fnatkløe, eksem, erysipelas, Gay Head indianerne bader udslæt forvoldt af giftig eufeu (*Rhus vernix*) med dekokt af *Myrica gale's* blade.¹⁴

Pors blev i svensk middelalder anset for at virke styptisk.¹⁵ Forsøg på Veterinærskolen i København ca. 1795 viste, at ondartede sår (også menneskers) lægtes hurtigere efter injektion med infus af blade og bark.¹⁶ Omtrent samtidig skriver dr. H. Wolters: *derfor burde Bonden om Sommeren indsamle denne Plante, da ingen er mere udsat for Saar*.¹⁷ En håndskrevet lægebog fra Vestjylland har: *Friske Saar læges med Egeblade eller Porsblade kogt i Øl*,¹⁸ i jyske hedeegne blev et dekokt af friske pors regnet for udmærket til omslag på hævelser,¹⁹ finske lapper bader hævelser efter insektstik med porsafkog.²⁰ Også fra Nordamerika meldes, at blade og knopper af pors anses for "blodrensende" og sårlægende.²¹

Kotta-lapperne drikker et afkog mod kighoste, pertussis. Drogen blev i Norge givet søer for hoste (1779),²² i det nordlige Maine (USA) er et bladdekot af *Myrica gale* ("meadow-tea") højt værdsat som lægemiddel mod forkølelse og halskatar.²³ – Et manuskript fra ca. 1720 på Viborg arkiv (Nordjylland) anbefaler for blæresten at drikke en lud af hele plantens aske; for dysuri lægges omslag med dekokt på underlivet (Finland).²⁴ I Sunnmør gav man søer pors som profylaktisk for vassot

(ca. 1760)²⁵ et bundt pors hængt i svinestaldens tag holdt dyrene sunde og blev brugt i Västergötland endnu i 1870'erne.²⁶ Dansk veterinær folkemedicin gav for hestens snive (malleus) og indvoldsorm (1686), køer med fordøjelsesbesvær og blodpis (hæmoglobinuri) porsblade og –bark;²⁷ efter indbindingen skulle fårene drikke et udtræk af pors, evt. med laurbær og vejbredfrø, så døde de ikke om vinteren,²⁸ – I ældre tysk skolemedicinsk litteratur anføres, at porsolie er givet med godt resultat for dysenteri.²⁹

Reumatiske lemmer blev eller bliver i Finland pålagt et porsdekot, gift behandlet med indgnidning af brændevinsinfus (Åland), samme anvendt mod håraffald, alopeksi (Norge)³⁰ og som varmt kompres på hævede testikler (Finland), dekot med barken af *Thuja excelsa* drukket for syfilis (Rusland). Den tyske farmakolog Hugo Schulz bragte i erfaring, at landbefolkningen anså pors for at være et abortivum;³¹ i samme hensigt og som substitut for *Secale cornutum* drikkes dekot af bark af *Myrica* eller denne indsættes som pessarium (Ostindien).³² – I det skotske højland fik børn med indvoldsorm et stærkt dekot af pors' topksud.³³

Indholdsstoffer, farmakodynamik

Bladene indeholder indtil 0.4 % æterisk olie med cinerol og dipenter som væsentligste bestanddele (tilsammen cirka halvdelen), i friske grene og raklerne er påvist henholdsvis op til 0.08 % og 0.4–0.6 % olie, der i sammensætning afviger fra bladenes; desuden bl.a. garvestof og ester af højmolekylære fedtsyrer, i bladene et flavonglykosid, som ved hydrolyse afgiver myricetin og rhamnose.

Porsolien regnes for toksisk, men er i øvrigt ikke nøjere farmakologisk undersøgt. Æteriske olier kan virke antiseptisk i bronkier og urinveje, endvidere helmintisk og øge diuresen. Flavoner kan med deres evne til at danne komplekse forbindelser med æggehvide

påvirke cellernes protein og her fungere som et åndedrætsferment. De stimulerer hjertefunktionen, virker purgerende, nyrekarrene reagerer med en kraftig og langvarig udvidelse med betydning for flavonernes diuretiske effekt; små doser bevirker, at kapillærernes gennemtrængelighed mindskes, hvilket gør flavonholdige droger anvendelige som styp-tika. Flavonernes fysiologiske virkninger er sat i forbindelse med binyrernes funktion, idet de forstærker adrenalinets effekt på glatte muskler. En stabilisering af bindevæv og blodkar kan hæmme angreb eller spredning af infektioner, fremkomsten af unormale hudreaktioner og udbredelsen af cancerceller. En række syntetiske flavonderivater og –kombinationer anvendes mod bl.a. hud-, tarm-, nyre-, lever-, hjerte- og kræftsygdomme. Aglykonet myricetin er påvist også i *Nymphaea alba*, *Arctostaphylos uva-ursi*, *Calluna vulgaris*, og *Rhus cotinus*. Cinerol (eucalyptol) forekommer i andre planter brugt folkemedicinsk som abortiva, således *Crocus sativa*, *Salvia officinalis*, *Artemisia vulgaris*, *Ruta graveolens*; det har i øvrigt antiseptiske, anthelmintiske og ekspektorende egenskaber. Porsøllets narkotiske virkning forklares måske med tilstedeværelsen af flavonglykosidet, der ikke ødelægges ved kortvarig kogning. Man fandt i Egtvedpigens grav (ældre bronzealder) og Juellinge-graven (ældre romersk jernalder) rester af en porskrydret frugtvin, som vel blev drukket ved begravelsen.³⁴

Andre Myricaceer

De øvrige Myricaceers indholdsstoffer afviger næppe meget fra dem, der er påvist i *Myrica gale*. Det oplyses, at *M. cerifera* foruden æterisk olie indeholder tannin og harpiks, *M. nagi* tannin, rhamnose, et flavon myricetol (C₂H₂₀O₁₂) og vitamin C, *M. asplenifolia* benzoe-, gallus- og garvesyre.

Nedenfor anføres til jævnføring med *Myrica gale* nogle andre arters applikationer.

Der er adskillige interessante lighedspunkter, særlig i indianernes empiriske medicin.

Myrica asplenifolia (N.Amerika): blad-dekokt til badning af scabies (Forest Potawatomi indianerne)³⁵ og udslæt forårsaget af "giftig efeu" (Alabama),³⁶ på vabler, skrofler, er "blodrensende", anvendes som ekspektorans for lungeslim og indgår i middel for cystitis (Delaware ind.),³⁷ internt som en kraftig medicin ved nedkomst (Menomini ind.),³⁸ til at læge dysenteri og mavekrampe (Flambeau ind.),³⁹ infus af bladene og do. af *Nepeta cataria* skal virke antipyretisk (Chippewa ind.).⁴⁰ Mohawk indianerne brugte drogen for tandpine.⁴¹ Nordamerikansk skolemedicin har med godt resultat givet *M. asplenifolia* for børns kolera, mod dysenteri, leucorrhoe, svækkelse efter feber, kontusioner, reumatisme, som substitut for balsamer mod astma og bronkitis, infus som ekspektorans,⁴² til fomentation af reuma, mod feber, som tonikum og diaforetikum.⁴³

M. carolinensis: den tørrede rodbark skal virke som vomitiv og sialagogum, bladene som abortivum og emmenagogum.

M. cerifera (USA): dekokt af knuste rod appliceret med en temperatur nær kogepunktet læger inflammationer (Micmac ind. på Nova Scotia),⁴⁴ pulveriseret bark taget som snus skal være udmærket for næsekatar,⁴⁵ dekokt til gurgling af øm hals (Texas),⁴⁶ infus til badning af ømt og blødende tandkød; te af *M. cerifera* fremskynder nedkomsten (Florida).⁴⁷ *Et populært urtemiddel for leverlidelser og muligvis den plante, Garcia de Orta 1562 omtaler som avacani, hvormed han helbredte en pige for dysenteri.*⁴⁸ I Mexico gives frugten mod gulsot og voldsom diarré, dekokt af bark og rod i større doser som emeticum.⁴⁹ Barken skal være god for mund-, hals- og mavekræft, dysenteri og diarré, til badning af svampet tandkød, bladene er anvendt mod skørbug, dekokt for urerusbloodninger og vattersot; anvendt på apotekerne til salver.

M. pennsylvanica: om denne droge påstår en gammel amerikansk urtebog, at *der er måske ingen slags sygdom, som den – givet rigtigt – ikke viser sig at være gavnlig for.*⁵⁰

M. xalapensis (Mexico): rodbarken virker adstringerende og som emeticum.⁵¹

M. citrifolia (*M. coriacea*): på de karibiske øer drikkes te af bladene for diarré, frugterne er komponent i et dekokt drukket som galaktagogum.⁵²

M. kilmandscharica (Ø.Afrika): roden mod fordøjelsesbesvær og kolik.⁵³

M. nagi (*M. rubra*, *M. sapinda*; Ostindien): i Iran gives infus for mavekatar og blødninger, dekokt holder tænderne sunde.⁵⁴ Barken som erstatning for *Secale cornutum*⁵⁵, i Kina som carminativ.⁵⁶ Meget benyttet af indisk medicin: bladdekokt med ingefær og kardemomme for astma, diarré i forbindelse med ftitis, lungelidelser, bronkitis, tyfus, feber, dysenteri, som diuretikum; barkolien inddryppes for ørepine; barken er god for kirtelsygdomme, kronisk bronkitis, næsekatar, feber, hoste, halslidelser, indgår i talrige recepter for disse sygdomme, endvidere mod gonorrhoe og slim fra urinrøret, knuste bark kogt i vand og rørt op med mel lægges på skrofuløse sår, pulveriseret bark plus eddiike styrker tankkødet, barken tygges mod tandpine, bruges som suppositorium for at fremkalde menses, pulveriseret bark bindes på gamle sår, indgår i salve på hæmorroider.⁵⁷

M. esculenta: dekokt af stængelbark gives mod feber (Indien),⁵⁸ barken mod feber, astma, hoste, som snus for næsekatar med hovedpine, blandet med ingefær som rubefacient omslag for kolera; er antiseptisk (Nepal).⁵⁹

Ledum palustre

Til den botaniske slægt *Ledum* regnes kun fem arter, alle nordisk cirkumpolare. *Ledum palustre* forekommer i det nordvestlige Europa

gennem Asien til Sibirien, ca. mellem 70° og 50° nordl. br., den er hyppig i Vestgrønland og Alaska, findes mod syd til det nordøstlige Tyskland, i øvrigt fra Skåne til det nordligste Lapmarken; karaktervækst i østsvenske tørvemoser. Hultén anser hjemstedet for at være Sibirien og Amur-området. Arten mangler i Danmark, er sjælden i det sydlige Norge fra Telemark og Østfold til Trysil, mere hyppig i det nordlige Norge fra Nordreisa til Sør-Varanger og almindelig i Finnmarken. Slægten repræsenteres i arktisk-subarktisk Amerika af bl.a. *Ledum latifolium* (*L. Groenlandicum*): Labrador, Grønland, Nova Scotia, Hudson Bay.

Navnet pors (post) har som allerede nævnt en ukendt herkomst, det går i oldhøjtyske glossarier tilbage til 1200-tallet, men kan også gælde *Myrica gale*. Norske synonyme: finnmarkspors, finnete og skogsrosmarin 1766ff., stinkgras 1766–93, skvatram 1793–1821 (også i svensk), lummer.⁶⁰

Den typisk nordiske plante var naturligvis ukendt for antikens læger, den nævnes heller ikke af Bock, Fuchs og Brunfels. I følge Matthiolus anvendes rosmarinus silvestre, rosmarinus bohemicum kun mod skadedyr; Clusius benævner planten *Ledum silesiacum* (= schlesisk) og Tabernaemontanus kalder den *Ledum rosmarinifolius*.

Som lægemiddel dukker *Ledum palustre* første gang op i Gothaer Arzneibuch (1400-t.).⁶¹ Den er med i apotekertaksten for Bremen 1711 og kommer fra århundredets slutning som folia romarini silvestris eller herba ledi palustris i mange europæiske farmakopéer – således den schweiziske 1771 (anført som feber- og mølmiddel, med tilføjelsen: *nobis nullo in uso est*), den danske 1772–1805, svenske 1784–1888 og finske 1819–63.

Den svenske læge Johs. Peter Westring oplyser i sin *Ledum*-monografi 1755, at drogen hjælper for *tussis ferina* når andre mediciner svigter, Linné erfarede 1775 i Västergötland, at et dekokt blev drukket for kighoste (pertussis)

Skvatram, Getpors,
Ledum palustre,
a. Frøtilstand,
b. Frøtilstand i tværsnit.

Finnmarkspost eller skvatram (*Rhododendron tomentosum*, *tidigare* *Ledum palustre*), ur Charlotte von Schéele, *Apoteksväxter*, 1906.

og sørgede for, at midlet blev kendt andre steder – *det er nu* [1770] *et specifikum, der aldrig slår fejl på bønderns børn*⁶² – jnf. *kägrabuske* 1824 i V.Götl. og Halland.⁶³ Lapperne bruger endnu (1932) en te af *Ledum* for kighoste,⁶⁴ ligeså polakker og russere.⁶⁵ Skolemedicinen har i nyere tid genoptaget applikationen for pertussis,⁶⁶ i 1700–1800-tallet ordinerede man *Ledum* som hostemiddel, for akut og kronisk bronkitis.⁶⁷ Samerne i Finnmarken drikker en te af de tørrede blade mod forkølelse og hoste, for snue (*coryza*) bæres blade stukket i næsen.⁶⁸ Dekoktet blev i Sverige (Blekinge) brugt til gurgling mod halsonde. *Ledum palustre* regnes

af den russiske folkemedicin som et universalmiddel for mennesker og husdyr; vigtigste indikationer (infus): bronkialkatar, influenza, hoste, lungetuberkulose; skolemedicinen giver *Ledum* med sirupus altheae som ekspektorans.⁶⁹ Også i Letland og Lithauen blev *Ledum*-te anvendt således⁷⁰ i mange østtyske egne er et vand- eller mælkekokt endnu (1935) et populært hostemiddel.⁷¹ – Fra Grønland oplyses, at et infus af *Ledum latifolium* drikkes som sveddrivende mod snue og forkølelse med feber; *denne urt og blomst er meget god ved grønlandernes høstsygdomme* (1770).⁷² De kanadiske Abénakise indianere har brugt samme art for coryza⁷³. Drogen føres på amerikanske apoteker som ekspektorans, men anvendes sjældent og kun mod kronisk bronkitis. – Dekokt af *Ledum palustre* er i Lapmarken og Sverige (Tierp) drukket for astma, i Rusland fra gammel tid mod forskellige brystlidelser,⁷⁴ for brystsyge drikkes en te af den blomstrende plante, men ikke blomsterknopperne, *de er giftige* (Finl.),⁷⁵ på Grønland anvendt som omslag for brystmerter, i Nordamerika en te af *L. latifolium* mod brystlidelser.⁷⁶

Bladene tilskrives narkotiske, emetiske sved- og urindrivende virkninger, er anvendt mod feber,⁷⁷ i Sibirien mod malaria.

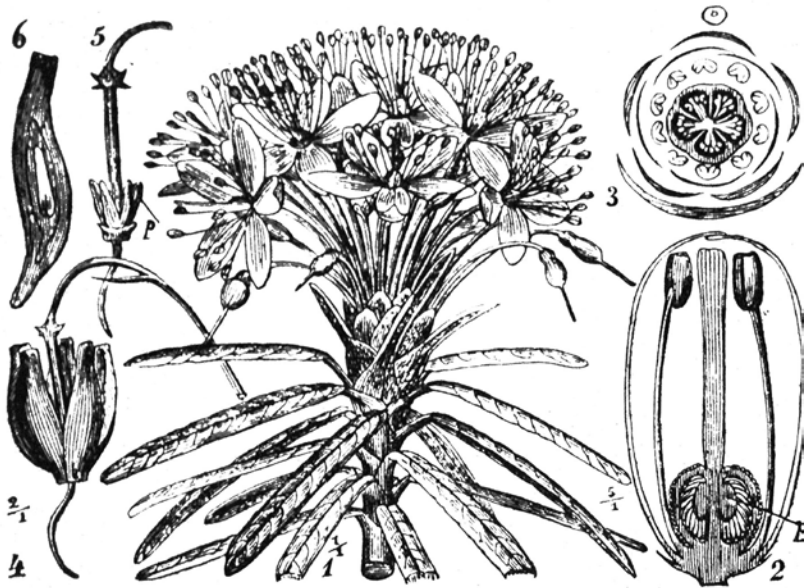
Ældre skolemedicinsk litteratur beretter om en udbredt anvendelse af *Ledum palustre* i Sverige for dysenteri og diarré.⁷⁸ Russisk veterinær folkemedicin giver en te af planten mod mave- og tarmforstyrrelser; infus af *L. latifolium* (Labrador tea, bog-tea) blev på New Foundland drukket for mavesygdomme.⁷⁹

Som gigtmiddel omtales *Ledum palustre* allerede 1588 af Camerarius,⁸⁰ synonymet gichttanne kendes litterært 1549–1776.⁸¹ I Finland bades gigtpatienter med dekokt og indånder samtidig dampen; også bad i dekokt af *Juniperus communis*, *Ledum* og birkeblade; *Ledum*, *Populus*-bark og *Stellaria media* kogt til pulp ombindes meget varmt (Polmark); gigtknuder bades med vandafkog så varmt

som muligt; gigtsmertende lemmer gnides med dekokt (sv. Finland).⁸² Brændevinsudtræk blev drukket for gigt (Sverige), te per os eller som kompres for reumatisme, podagra, arthritis deformans (Rusl., Tyskl.).⁸³ *L. latifolium* anvendes i Nordamerika for reuma,⁸⁴ særlig i tilfælde, hvor smerterne begynder i fødderne og breder sig opefter. – Skolemedicinen har behandlet elefantiasis med dekokt af *L. palustre*.⁸⁵ Patient med opsvulmet frossent lem skulle drikke tre døgn gammelt dekokt af den tørre droge (lapper ved Pasvik).⁸⁶ – Børn med raktis blev badet i vand tilsat dekokt (sv. Finl.).⁸⁷

Westring 1755 anbefaler *Ledum palustre* mod scabies, han ofrer et helt kapitel på anvendelsen af infus mod lepra og skriver, at Kamtshatkas indbyggere blev befriet for denne sygdom efter at kejserinde Katharina II havde befalet anvendelsen af drogen. Jac. Reinboldus Spielmann 1783 tilråder *Ledum* mod eksem, fnat og hovedskurv, den preussiske farmakopé 1830 anfører drogen for hududslet.⁸⁸ C. G. Rafn så den i 1700-tallet ofte ordineret for venerisk udslæt, erysipelas m.m. på hospitaler i Stockholm og Uppsala, infus per os eller til bad⁸⁹ – benyttet således af folkemedicinen i Sverige, sv. Finland, Tyskland, Letland (ødemer), Lithauen og Rusland, hvor skolemedicinen nu tillægger drogen baktericide egenskaber over for hudsygdomme.⁹⁰ – Spielmann anbefaler den for veneriske sygdomme; i russisk folkemedicin skulle drikkes et dekokt af *Ledum* og barken af *Thuja excelsa* mod syfilis. – Folkemedicinsk anvendt eksternt i sårbehandling (Tyskl.)⁹¹ og for insektstik. – *L. latifolium*: stærkt infus anses for ”blodrensende” (Makah indianere, USA), som omslag på bylder, kvæstelser etc. Te af roden på sår (Chippewa ind.);⁹² læger visse eruptioner.

Iflg. Westring 1755 blev *Ledum palustre* givet internt for *angina strangulatoria* og eksternt mod kefalalgi. Folkemedicinen har benyttet

Finmarkspost eller skvattram (*Rhododendron tomentosum*),
ur Henrik Viktor Rosendahl, *Lärobok i botanik*, 1903.

drogen for diabetes mellitus, livmoderblødning og kvindens seksuelle ophidselse, den skulle stimulere diegivende mødres mælkesekretion, endvidere for indvoldsorm (Rusl.) og gulstot (Finl., Rusl.), var i Rusland et meget brugt husråd mod skrofulose.⁹³ Blade vædet med vand eller tygget blev anbragt i nakken som afledende middel for vedvarende næseblødning; sindssyge, der klagede over hovedpine, skulle drikke et dekokt – men *når de skulle blive raske, som hjælper det, når de skulle dø, så dør de* (1770) (Grønland).

Dekokt på bladene skal i middelalderen være drukket som afrodisiakum og denne virkning bekræftet af moderne undersøgelser (jnf. nedenfor).⁹⁴ *Ledum*-te blev i Lillerusland indtaget for at regulere menses og "måske" som abortivum; i Vestpreussen samlede unge piger denne plante til fosterfordrivelse,⁹⁵ også H. Schulz bragte i erfaring, at den tyske landbefolkning benyttede *Ledum palustre* som

abortivum. Ledumsynonymet säverbom optegnet i Skåne og Småland peger i samme retning; navnet gælder ellers den berømte og berygtede sevenbom, *Juniperus sabina*.⁹⁶

Homøopatens indikationer svarer stort set til allopatiens: tinktur af tørrede skud for kighoste, gigtknuder, tarm- og blærelidelser, uregelmæssig menses, eksem, bylder m.m. – Veterinært er *Ledum palustre* givet for hestens luttetstål, hoste og åndenød, cyclitis, forvridninger, galle, albuesvamp, blodspat og bovlamhed.

Indholdsstoffer, farmakodynamik

Hele den overjordiske plante indeholder en gul, "brændende", bitter, stærkt aromatisk duftende æterisk olie med ledumkamfer (ledol, et sesquiterpenalkohol $C_{15}H_{26}O$) og/eller palustrol som vigtigste bestanddel. Olieholdigheden er stærkt varierende – i første års blade 1,50–7,5 %, blomster 2,30 %, frugter 0,17 % (Rusl.), i europæisk handelsdroge 0,49–1,20

Finnmarkspost eller skvattram (Rhododendron tomentosum), ur Gustaf Lind & Nils de Verdier, Våra medicinalväxter, 1917.

%; i bladene flavonglykosidet arbutin (0,3–0,4 %) og ericolin (?), men ingen alkaloider, endvidere n-cymol, geranylacetat, et pentacyklisk triterpen teraxerol, garvestof (0,73–20 %), bitterstof, harpiks, pektiner, garvesyre (leditannin) og en række andre organiske syrer; i asken er påvist Ca, K, Fe, P, S, Mg, Al, Na, Cl, SiO₂. Arbutin forekommer i andre Ericaceer og i Pyrolaceae, *Pyrus communis*, *Lathyrus niger* m.fl.

Næsten alle autorer tilskriver plantens æteriske olie (og det vil sige ledolet) en lokalt langvarigt bedøvende, i øvrigt stærkt irriterende virkning på huden, centralnervesystemet, mave- og tarmkanalen, urin- og kønsorganerne; større doser taget oralt giver reflektorisk

opkastning, diarré, gastroenteritis, pulsacceleration, muskel- og ledsmerter, resorptivt bevirker ledol ophidselse med krampe og ruslignende tilstande ledsaget af lammelser. I det nordlige Sibirien hensætter giljakernes shaman sig i en halvt bevidstløs tilstand ved at indånde røgen af brændende *Ledum palustre*,⁹⁷ Ainu-stammens shaman på Sacchalinhalføen drikker dekocht for at forlænge sin ekstase.⁹⁸ Finnmarkspors sat på øl gjorde den voldsomt berusende, hvorfor denne praksis mange steder blev forbudt; man har her søgt en forklaring på nordboernes ”berserkergang”. Blomsterne blandet i smør gav en smertestilende salve (Rusl.). Virkningen over for pertussis og hoste kan skyldes oliens antiseptiske effekt i forbindelse med en lokalt anæstetisk, på hostepirringen lindrende virkning og samtidig reducere af slimsekretionen samt svedkirtlernes øgede funktion. Under første verdenskrig blev *Ledum palustre* af tysk skolemedicin anvendt som ekspektorans, drogen mindskede hosten ved akut og kronisk luftrørskatar og svedafsondringen blev intensiveret.

Foranlediget af den iagttagelse, at elgen i parringstiden æder finnmarkspors, måske for at stimulere sig ad venerem, gjorde de to tyske farmakologer Hugo Schulz og W. Bohn forsøg med medicinstuderende, der stillede sig til rådighed, for at undersøge, om drogen påvirker menneskets seksualsystem. Der noteredes pludselige hysteriske anfald med vredesytringer, eller forsøgspersonen reagerede mere depressivt med angstfølelser. Den urolige søvn var ledsaget af kraftig transpiration og fantastiske, livligt skildrede erotiske drømme. Hovedet følte bedøvet, ”drukkent”, med øresusen. Der iagttoges hæftig konjunktivitis og blefaritis, pupillerne udvidedes, det var umuligt vedvarende at fikserer en bestemt genstand. Personerne følte smerter i muskler og led samt øjnene. Kredsløbet reagerede med hjertebanken,

kuldegysninger, i næsens slimhinder kom en brændende smerte, mucus var blodig. Respirationen blev stødvis med hosteanfald og opsvulmet gane, endvidere symptomer på mavekatar, smertefuld stolgang med blodig fæces, krampe i urinblæren og vanskelig urinafgang, i nogle tilfælde var diuresen forøget. Der indtraf voldsomme og langvarige erektioner med natlige pollutioner, hos kvinderne en forstærket og hyppigere menstruation.

Russiske forsøg med katte, der fik infus og tinktur intravenøst, reagerede med lavere blodtryk og pulsen gik ned fra 100 til 35/min., mens store doser tredoblede kontraktionernes amplitude. Hos hunde og kaniner iakttoges en tydelig forstærkelse af de peristaltiske tarmkoncentrationer; 0.2 g/kg kropsvægt øgede hundens spontane diurese hos kaniner kunne infus i nogen grad fremskynde helbredelsen af epitheldefekt i cornea.⁹⁹

Drogens betydelige garvestofindhold (indtil 20 % *Ledum*) blev brugt til garvning, navnlig af kalveskind, kan sammen med den æteriske olie adstringerende modvirke betændelser, diarré og dysenteri, idet hud og slimhinder får en anden resorptionsevne og bakterierne et ugunstigt miljø. Selv om arbutin-holdigheden er beskeden kan ikke udelukkes, at glykosidet virker i en terapeutiske positiv retning; der sker i nyrene en spaltning, og aglykonet kan gøre en bakteriocid virkning gældende, således at der sker en potensering af den æteriske olies antiseptiske effekt. Om flavonerne se under *Myrica gale*.

Hvad angår *Ledums* udvortes applikation for hudlidelser, gift og reuma beror virkningen måske også her på den æteriske olies ænæstetiske eller irriterende virkning. Anvendelsen som abortivum turde ligeledes være forklaret med den æteriske olie.

KILDER OG NOTER

- 1 Fischer, Hermann, 1929, *Mittelalterliche Pflanzenkunde*, München, s. 196.
- 2 Harpestreng, Henrik, 1908–20, *Gamle danske urtebøger, steenbøger og kogebøger*, København, s. 90, 163f., 266; ligeså *Royal Irish Academy*, 23 D 43, nr. 92.
- 3 Gislason, Konrad, 1860, *Prover af oldnord. Sprog og Litteratur*, Kaupmannahöfn, s. 472; ligeså *Codex AM 434 a 12° ca.* 1475.
- 4 Larsen, Henning, 1931, *An old Icelandic medical miscellany*, Oslo, s. 80, 86, 164, 170.
- 5 Pedersen, Christiern, 1533, *En nöttelig Legebog ...*, Malmø, s. 27r, 34r, 61r, 73r, 79r, 80r, 85r.
- 6 Paulli, Simon, 1971–72, *Flora danica*, København, s. 42.
- 7 Buchwald, Johs. de, 1721, *Specimen medico-practico-chirurgicum*, København, s. 147 jnf. Paulli, Simon, 1640, *Quadripartitum Botanicum*, Strassburg, s. 45; Paulli, Johan, 1761, *Dansk oekonomisk Urte-Bog*, København, s. 29r: bladene koges i smør til salve på skab og fnat.
- 8 Reichborn-Kjennerud, I., 1922, *Våre folkemedisinske legeurter*, Kristiania, s. 43.
- 9 Reichborn-Kjennerud, I., 1930, *Folkemedisin i Østfold*, Sarpsborg, s. 25 (Skjeberg).
- 10 Tillhagen, Carl-Herman, 1962, *Folklig läkekunst*, Stockholm, s. 187, 189, 247, 301.
- 11 Andel, M. A. van, 1909, *Volkegeneeskunst in Nederland*, Utrecht, s. 346.
- 12 Schulz, H., 1921, *Vorlesungen über Wirkung und Anwendung der deutschen Arzneipflanzen*, Leipzig, s. 95, 223f., jnf. Gessner, Otto, 1953, *Die Gift- und Arzneipflanzen von Mitteleuropa*, Heidelberg, s. 458: stadig anv. i tysk folkemedicin.
- 13 Krebel, Rudolph, 1858, *Volksmedizin und Volksmittel verschiedener Völkerstämme Russlands*, Lepzig, s. 151, 174.
- 14 Burlage, Henry M., 1958, *Index of plants of North Carolina with reputed medicinal uses*, Chapel Hill, s. 149; Coon, Nelson, 1963, *Using plants for healing*, New York, s. 162.

- 15 *Läke- och Örteböcker från Sveriges Medeltid*, 1883–86, Stockholm, s. 338.
- 16 Rafn, C. G., 1796, *Danmarks og Holsteens Flora* 1, København, s. 670.
- 17 Wolters, H., 1799, i *Landbo-Vennen* 2, s. 148.
- 18 Tang Kristensen, Evald, 1922, *Gamle Raad for Sygdomme hos Mennesket*, Viborg, s. 190, 196.
- 19 Hansen, H. P., 1941, *Hyrdeliv på bedden*, København, s. 117.
- 20 *Mitteilungen des Vereins für finnische Volkskunde* 2, 1944, s. 54, 61, 63.
- 21 Jacobs & Burlage [note 14], Nickell, J. M., 1911, *Botanical ready reference*, København, s. 92.
- 22 Wilse, J. N., 1779, *Physisk, oekonomisk og statistisk beskrivelse over Spydeberg præstegjeld ...*, Christiania, s. 138.
- 23 Fernald, Merritt Lyndon & Kinsey, Alfred C., 1958, *Edible wild plants of eastern North America*, New York, s. 146.
- 24 *Mitteilungen* [note 20] 3, 1945, s. 21.
- 25 Strøm, Hans, 1762, *Physisk og oekonomisk beskrivelse over Fogderiet Søndermør* 1, Sorøe, s. 386.
- 26 *Västsvensk forntro och folksed*, 1923, Göteborg, s. 215.
- 27 Boers, Kristen, 1936, *Dansk veterinær Folkemedicin*, Horsens, s. 51, 74, 174; *Fra Viborg Amt*, 1943, Viborg, s. 145 (Selde i N. Jyll. 1686).
- 28 *Dansk veterinærhist. Aarbog*, 1935, s. 38 (før 1700).
- 29 Schulz [note 12]; Gessner [note 12].
- 30 Flatin, Tov, 1928, *Gammelt fra Numedal* 6, *Kristiania*, s. 8 (Lyngdal).
- 31 Schulz [note 12], s. 95, 222.
- 32 Lewin, L., 1922, *Die Fruchtabtreibung durch Gifte und andere Mittel*, Berlin, s. 233.
- 33 Johnson, C. Pierpoint, 1862, *The useful plants of Great Britain*, London, s. 239 jnf. *The scottish naturalist*, 1881, s. 133; blade og knopper af *M. gale* regnes også i Amerika for helmintika: Jacobs & Burlage [note 14].
- 34 Jnf. Hofsten, Nils von, 1960, *Pors och andra humleersättningar och ölkryddor i äldre tider*, Uppsala & København; *Brygmesteren* 26, 1969, s. 237–40.
- 35 Smith, Huron H., 1933, *Ethnobotany of the Forest Potawatomi Indians*, Milwaukee, s. 65.
- 36 Browne, Ray B., 1958, *Popular beliefs and practices from Alabama*, Berkeley, s. 86.
- 37 Tantaquidgeon, Gladys, 1942, *A study of Delaware Indian medicine practice and folk belief*, Harriburg, s. 29.
- 38 Smith, Huron H., 1923, *Ethnobotany of the Menomini Indians*, Milwaukee, s. 42.
- 39 Smith, Huron H., 1932, *Ethnobotany of the Ojibwe Indians*, Milwaukee, s. 375.
- 40 *Papers of the Michigan Academy of Science, Arts and Letters* 17, 1932–33, s. 127.
- 41 Kalm, Peter, 1749, *Travels into North America*, Barre, s. 179f.
- 42 Jacobs & Burlage [note 14], s. 148f. (m. litt.henvisn.).
- 43 Meyer, Joseph E., 1918, *The herbalist*, Hammond, s. 45.
- 44 *American Anthropologist* 24, 1922, s. 30.
- 45 Coon [note 14], s. 161.
- 46 Anderson, John Q., 1970, *Texas folk medicine*, Austin, s. 66.
- 47 *The Florida Anthropologist* 18, 1965, s. 178.
- 48 Leyel, C. F., 1948, *Elixirs of life*, London, s. 119, 158.
- 49 Martinez, Max., 1959, *Plantas medicinales de Mexico*, Botas, s. 374 (gælder også M. Pringlei).
- 50 Coon, Nelson, 1957, *Using wayside plants*, New York, s. 146.
- 51 Dragendorff, Georg, 1898, *Die Heilpflanzen der verschiedenen Völker und Zeiten*, Stuttgart, s. 161.
- 52 Webbia 12, 1957, s. 593.
- 53 Githens, Thomas S., 1948–49, *Drug plants of Africa*, Philadelphia, s. 118.
- 54 *Qualitas plantarum & materiae vegetabiles* 7, 1960, s. 80.
- 55 *Pharmaceutical Journal and Transactions*, 1890, s. 660.
- 56 Roi, Jacques, 1955, *Traité des plantes médicinales Chinoises*, Paris, s. 346.
- 57 Nadkarni, K. M., 1954, *Indian materia medica* 1, Bombay, s. 828f. og 2, s. 296; Chopra, R. N.

- et al., 1956, *Glossary of Indian medicinal plants*, New Delhi, s. 173.
- 58 *Economic Botany* 25, 1971, s. 420 (Kumaon).
- 59 *Medical plants of Nepal*, 1970, Kathmandu, s. 25.
- 60 Jønsen-Tusch, H., 1867–71, *Nordiske Plantenaavne*, København, s. 122f.; Lyttkens, August, 1904–15, *Svenska växtnamn*, Stockholm, s. 432.
- 61 Kroeber, Ludwig, 1938, *Das neuzeitliche Kräuterbuch 3, Giftpflanzen*, Stuttgart, s. 386 (drogen kaldes morose).
- 62 Linné, Carl von, 1910, *Linné's botaniske "Prælectiones privatissimæ" paa Hammarby 1770* (efter Martin Vahl's referat), (Bergens Museums Aarbok, nr. 1), Bergen, s. 33; Retzius, A. J., 1806, *Flora oeconomica Sveciæ* 1, Bergen, s. 353; Tillhagen [note 10], s. 155.
- 63 Lyttkens [note 61], s. 433.
- 64 Qvigstad, J., 1932, *Lappische Heilkunde*, Oslo, s. 30 (Kautokeino), 31 (sydl. Varanger, skoltelapper ved Pasvik).
- 65 Annenkov, N., 1878, *Botaniceskij slovarb*, Sankt Petersburg, s. 189 (meget benyttet husråd for pertussis); Müller-Dietz, Heinz et al., 1968, *Arzneipflanzen in der Sowjetunion* 4, Berlin, s. 27f.
- 66 Fischer, Georg, 1947, *Heilkräuter und Arzneipflanzen*, Berlin, s. 169.
- 67 Greve, Paul, 1938, *Der Sumpfforst. Eine botanisch-chem.-pharmazeutische Bearbeitung*, Hamburg, s. 75f.
- 68 *Theolog. Maanedsskr. for Fædrelandets Religionslærere*, 1808, s. 523; Qvigstad [note 65], s. 25, 27, 29–31, 42; Hako, Matti, 1957, *Kansanomainen lääkinäitietous*, Helsinki, s. 162; drogen ikke nævnt af Steen, Adolf, 1961, *Samenes folkemedisin*, Oslo.
- 69 *Historische Studien aus dem Pharmakolog. Inst. Dorpat* 1, 1889, s. 222f.; Krebel [note 13], s. 122, 127, 151, 174; Müller-Dietz [note 65], s. 27f. (m. litt.henvisn.).
- 70 *Historische* [note 69] 4, 1894, s. 184, 186, 216; Madaus, G., 1938, *Lehrbuch d. Biolog. Heilmittel I: Heilpflanzen* 2, Leipzig, s. 1728ff.
- 71 Marzell, Heinrich, 1935, *Neues illustr. Kräuterbuch*, Reutlingen, s. 392.
- 72 *Det grønlandske Selskabs Aarsskrift*, 1914, s. 44f., 49.
- 73 *Les Archives de folklore* 2, 1947, s. 154.
- 74 Richter, W. M., 1813, *Geschichte der Medizin in Russland* 1, Moskva, s. 110.
- 75 Qvigstad [note 65], s. 27 (Neiden); Hako [note 69], s. 60 (Viljakkala).
- 76 *Historische* [note 69], s. 223. Te af L. decumbens skal have medicinske egenskaber (nordl. Beringshav, arkt. Alaska): *American Journal of Botany* 26, 1939, s. 715.
- 77 *Historische* [note 71] 1, s. 222 (Rusl.); Gessner [note 12], s. 396.
- 78 Säledes Kunze, G. & Kummer, G. F., 1824, *A. Richards medizinische Botanik*, Berlin, s. 546.
- 79 Bergen, Fanny D., 1899, *Animal and plant lore*, Boston, s. 113.
- 80 Camerarius, Joachim, ÅR, *Hortus medicus et philosophicus*, ORT, s. 40.
- 81 Marzell, Heinrich, 1972, *Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen* 2, Leipzig, sp. 122, stænglerne med de smalle blade sammenlignet med Tanne 'gran'.
- 82 Qvigstad [note 65], s. 47f. (Tana, Utsjoki); Hako [note 69], s. 78f. (Kärkölä, Anjala); *Finlands svenska folkdiagn. VII, Magisk folkmedicin* 5, 1927, s. 134 (optegnet 1898, Kökar); i Polen sættes dekokt til badevandet: Greve [note 69], s. 76.
- 83 Tillhagen [note 10], s. 223; Müller-Dietz [note 66]; Marzell [note 72]; Gessner [note 12], s. 396.
- 84 Dragendorff [note 52], s. 506; Gunther, Erna, 1945, *Ethnobotany of Western Washington*, Seattle, s. 43 (Quinault ind.).
- 85 Bergmark, Matts, 1961, *Vallört och vitlök*, Stockholm, s. 136.
- 86 Qvigstad [note 65], s. 120.
- 87 *Finlands* [note 83], s. 548 (optegn. 1924, Hitis); *Åländsk odling*, 1967, Mariehamn, s. 124 (Åland, Lemland).
- 88 Greve [note 68], s. 76–78.
- 89 Rafn [note 16] 2, 1800, s. 723; Retzius [note 63], s. 353.
- 90 Tillhagen [note 10], s. 246, 264; Bergmark [note 86]: bladdekokt bruges stadig ind- og uddvortes for ondartede eksemer, *den efterfrågas ofta*

- på apoteken; Finlands* [note 83], s. 115 (Nederve-
til, optegn. 1917); Krebel [note 13], s. 151; Mar-
zell [note 72]; *Historische* [note 70] 4, 1894, s.
184; Greve [note 68]; Müller-Dietz [note 66].
- 91 Gessner [note 12], s. 396.
- 92 *44th ann. rep. Bureau Amer. Ethnology 1926-27*,
1928, s. 290, 354f.
- 93 Hako [note 69], s. 79 (bade i vand tilsat afkog);
Historische [note 71], s. 222; Müller-Dietz [note
66].
- 94 Johnson, Ebbe, 1957, *Örtagården*, Linköping, s.
113.
- 95 *Schriften der Naturforschenden Gesellschaft in
Danzig*, N.F. 6, 1883, sep., s. 13.
- 96 Vide, Sten-Bertil, 1966, *Sydsvenska växtnamn*,
Lund, s. 302.
- 97 *Natur und Volk* 86, 1956, s. 340.
- 98 *Globus* 95, 1909, s. 77.
- 99 Müller-Dietz [note 66], s. 28.